ח' זיכרין - 1982

עונת חפירות ראשונה בח' זיכרין (נ"צ 1466/1634) התקיימה בחודשים מאי-יוני ואוגוסט-אוקטובר 1982, מטעם אגף העתיקות והאגודה לסקר ארכיאולוגי של ישראל. ניהל את החפירות מ' פישר מהחוג ללימודים קלאסיים של אוניברסיטת תל-אביב והשתתפו א' פלדשטיין, ש' פיפאנו, רונית שטיינברג, ב' דיוויס (ראשי שטחים), דפנה שטיינר, אורנה טולדו, סמדר הרפז (רישום), י' סגל, ר' טייכר ול' יפה (מדידות); א' קינדלר שימש כיועץ נומיסמטי.

האתר נמצא על אחת הגבעות השולטות על האגן המזרחי של הירקון, מעל לגדה הדרומית של נחל שילה, כק"מ אחד מדרום למגדל צדק (מרבל הצלבנית, מג'דל יאבה הערבית) וכ-6 ק"מ מדרום-מזרח לאפק. לא הרחק מהאתר עוברת הדרך הרומית שקשרה את ירושלים דרך גופנא ואנטיפטריס לקיסריה. גם "דרך הדואר" הממלוכית עברה ליד האתר צפונה. קשה בשלב זה לקבוע את זיהוי המקום עם אתרים המוזכרים במקורות. האתר נזכר על ידי גארין ואנשי הסקר הבריטי, ובשנים האחרונות נכלל במסגרת פעילות חולית הסקר של אוניברסיטת ת"א.

חורבת זיכרין משתרעת על שטח של כתשעה דונם והיא כוללת שרידי בנייה, חציבות, בורות מים,בריכות, בתי-בד וגתות. כ-100 מ' מדרום ליישוב וכ-150 מ' ממזרח לו ישנם ריכוזי קברים חצובים בסלע ומערות קבורה, לעיתים בעלות פתחים מעוטרים. מדרום-מערב נתגלו שרידי מאוזוליאום הכולל קברים חצובים וחתומים בקיר אבנים מסותתות בקפידה. כל הקברים הם מטיפוס קברי הארגז ושני מיקמרים בצידיו. בשוליים הדרומיים-מזרחיים של הגבעה ניכרים סימני חקלאות קדומה (בעיקר טראסות).

שטח היישוב נסקר, ונחפרו שטחים בחלק המערבי של האתר ומחוץ לתחום המיושב.

סקר. דרך צרה חוצה את היישוב מדרום לצפון ומובילה צפונה אל עבר מגדל צדק. מבני המגורים נמצאים במרכז היישוב ואילו בשוליים רבים שרידי מיתקנים תעשייתיים. המבנה המרכזי נמצא בנקודה הגבוהה של האתר. זהו כנראה יישוב פרזות הכולל בתים גדולים, מרוכזים סביב חצר גדולה, אחת או יותר, ובהן בורות מים ומיתקני תעשייה. המימצא מפני השטח הוא מהתקופות החשמונאית, הרומית, הביזאנטית, הערבית והממלוכית.

החלק המערבי של האתר לא נושב אך נתגלו בו שרידי גת. נוסף לקברים שממזרח ומדרום לאתר, משתרעים במזרח שטחי חקלאות נרחבים והובחנו שרידי דרך משנית המהווה ספח של הדרך הראשית אנטיפטריס-גופנא והפונה אל עבר האתר.

שטח A (האקרופוליס). כאן הובחנו ארבעה שלבי בנייה. שלב א' (המאה הא' לסה"נ): בחלקו הצפוני של השטח נתגלו בורות חצובים, חלקם שרידי מחצבה וחלקם שרידי מיתקני תעשייה וביניהם בריכה (3 מ' קוטר × 2.5 מ' עומק) שלה שלוש מדרגות. במילוי של החציבות הללו נמצאו שברי טרה-סיגילטה, נרות אופייניים למאות הא'-הב' לסה"נ ומטבעות של הורדוס ארכילאוס ואגריפס הא'. לשלב זה שייכים גם שרידי בית-בד חצוב ומיתקן מדורג עם בור שיקוע. ייתכן שאלה שרידי חווה מהמאה הא' לסה"נ.

שלב ב' (המאות הד'-הז' לסה"נ): במרכז המיכלול נחשף בניין גדול (40 × 30 מ' בקירוב) הכולל סטיו (9 × 8 מ') ובו אומנות פינתיות מגולפות, ובסיסים עם עמודים שהוצבו על סטילובאט. הבסיסים הם בסגנון האטי-יוני והעמודים מעוטרים בקצותיהם. נתגלו אבני קשת רבות. בדרום-מערב ובמזרח המיכלול נתגלו חדרים ובאחד מהם נחשף בור מים מקורה הקשור אל מרזב חרס מטוייח. חמש מדרגות הוליכו מן החצר אל מרתף חצוב המוקף מכל צידיו בורות חצובים ומטוייחים. לאחד הבורות קשור צינור חרס מטוייח.

נתגלו שלושה ריכוזים של מיתקני תעשייה: בצפון, משטח חצוב ומרוצף פסיפס; במזרח, בית-בד חצוב ולו תעלות ניקוז; בדרום, בית-בד עם משטח כבישה ובור איסוף, הפועל בשיטת הבורג. לידו נתגלו שרידי משטח דריכה מרוצף פסיפס (גת?). המימצא כלל אבן מכתש ושברי עשרה קנקנים.

בשלב זה נוצלו היטב החציבות של שלב א', הבורות מולאו עפר ואבנים ורצפת טיח מהודקת היטב הונחה עליהם. שברי קיראמיקה רומית מאוחרת, נרות ביזאנטיים מעוטרים ומטבעות מהמאה הד' לסה"נ מצביעים על תקופת הקמתו של המיכלול. המימצא בכל המיכלול כלל גם כותרות מורכבות שצלב במרכזן, ושבר לוח שיש מעוטר בתבליט של צלב וזר עלים. יש לשער שהמיכלול הוא של מנזר.

שלב ג' (המאות הח'-הי"ד לסה"נ): בשלב זה נעשה שימוש במבני התקופה הקודמת. בורות ובריכות נשענו בחלקם הגדול על הסטילובאט הקדום ואבניו שימשו בשלב זה בשימוש מישני. הבריכות בנויות אבנים קטנות וטיח רב. אחת הבריכות היתה בעלת קימרון. המימצא הקיראמי כולל קיראמיקה לבנה בעלת עיטור פלאסטי, קיראמיקה עשוייה בדפוס מטיפוס מפג'ר ורמלה וחרסים רבים צבועים, מעוטרים בדגמים גיאומטריים ומזוגגים.

שלב ד' (המאות הט"ז ואילך): מילוי עפר ואבנים, שביניהם פריטים ארכיטקטוניים רבים כיסה את השטח. מילוי זה הוקף קיר בנוי אבנים גדולות בחוץ ואבנים קטנות

בפנים ובניהן מילוי מלוכד במלט. הפן הפנימי מטויח. קיר זה ניגש בחלקו הצפון-מערבי אל מיכלול החדרים המערבי של המבנה הביזאנטי. השטח רוצף לוחות אבן גדולים, ובו היו משולבים פריטים כגון טבונים, מכתשים (שהם בחלקם מזוזות ובסיסים של המבנה הביזאנטי) ומיתקני איחסון. המימצא כלל כלי חרס מזוגגים, מקטרות ומטבעות.

שטח B נמצא כ-100 מ' דרומית לשטח A, בשולי היישוב. נחשפו שרידי מבנה ביזאנטי ובו מספר מיתקנים. הגישה אל החצר הדרומית היתה מהרחוב וממנה עברו אל החצר הצפונית. המיתקנים כללו שני בורות מים וגת מרוצפת פסיפס ומטוייחת.

נמסר על ידי מ' פישר

איזור פצאל

במשך מספר ימים בחודש דצמבר 1982 נערכו בדיקות במערכת המים של עין פצאל. כן נבדק תוואי אמות המים, שלאורכן אותרו מספר מיתקנים. הבדיקות נוהלו על ידי י' פורת מאגף העתיקות בהשתתפות תלמידי מכון-אבשלום המשתתפים בסדנה לחקר חקלאות שלחין קדומה בארץ-ישראל.

נחשפו שרידי מיתקן בנ"צ 1911/1609. המיתקן, הצמוד לאמת המים, כולל כמה אגנים צרים ומאורכים, בנויים אבני שדה מחוזקות בטיט סידי ומטוייחים בטיח הידראולי. בקירות המפרידים בין אגנים סמוכים, ליד הרצפה, נראו נקבים המאפשרים זרימת נוזלים מאגן לאגן. ליד הנקבים, או בתוכם, נמצאו אבנים עגולות ששימשו פקקים. המיתקן המטויח מאוחר לאמת המים המטוייחת אך הטיח הסידי הלבן בשניהם דומה ומעיד על סמיכות זמן בבנייתם. המיתקן והאמה שופצו בתקופת בית שני, ושניהם טוייחו בשיכבת טיח חדשה, (האמה בטיח חד-שכבתי אפור כהה, והמיתקן בטיח דו-שכבתי השכבה העליונה סידית לבנה והתחתונה אפרפרה). ייתכן שהמיתקן שימש לעיבוד תוצרת חקלאית (ניל, פישתן או צמר).

בקירבת מקום נסקר מיתחם מרובע (כ- 75 × 75 מ') ובו חרסים מתקופת בית שני - כנראה חלק מהיישוב בפצאל, בתקופה בה פעלו אמות המים.

אמה שהוליכה מים אל עבר שרידי מבנה הובחנה בנ"צ 1918/1600. תוכניתו מזכירה טחנת קמח. במבנה נחשף חלקה התחתון של ארובה (כ-50 ס"מ קוטרה) דרכה נפלו מים ובכוחם הפעילו גלגל-כפות שראשו נתגלה. בין מפולות המבנה נמצאו שברי אבני בזלת